

И. СТАМБОЛИК

ЗА ТРАДИЦИЈАТА И ТРАДИЦИОНАЛИЗМОТ¹⁾

Мислам дека е добро што во овој момент, кога се поттикнуваат иницијативите на борбата за марксизам во ЦК СКС, е покрената и дискусијата за традицијата, традиционализмот, за односот спрема минатото. Првите расправи, ми се чини, зедоа добар правец и укажаа на значењето на ова прашање. Покрај самоуправните социјалистички односи како реалност и цел, составен дел на битието на нашиот народ е целокупниот досегашен културен и материјален развој — дел од минатото живее и во сегашноста. Со тоа е и одреден нашиот однос спрема минатото — сè што е вредно создадено во материјалната и духовната култура на народот, во неговото менување себеси и на својот живот, треба да биде сочувано како дел на неговото трајно историско наследство. Во Србија денес оправдано се даваат знатни средства за да се сочуваат културните споменици и достигнуања во минатото, да го видат светот оние вредности кои од овие или оние причини беа фрлени во заборав, запретани во архивите, неиспитани или недостапни на поширок круг луѓе. Денес во тој поглед се многу видни напорите во издавачката дејност во Србија. Голем број стручни луѓе работат во оваа област.

Но со тоа нашата задача не е исцрпена. Да се сочува значи да се развиваат понатамошните испитувања, поаѓајќи од можностите кои ги дава современата наука — во методот, во собраните факти, во средствата. Овде пред сè мислам на испитувачките можности што се создадени со Марксовото откритие на законот за развој на општеството и историските настани.

Погледот на минатото од нивото на денешната наука

Работничката класа и социјалистичкото општество во однос на минатото немаат друг интерес освен неговото подлабоко научно сознание. Меѓутоа, прашањето не се сведува на континуитетот

¹⁾ (Од излагањето на состанокот на активот на Сојузот на младина во Земун).

на научниот развој — односот спрема минатото и историјата е одреден и со идејните потреби на сèкое општество. Мораме да имаме предвид дека српската граѓанска историографија — чии граници се одредени со класната позиција и интересите на буржоазијата, на нејзините потреби и мотиви — ги прикажувала едноставно или во искривена светлина, ги потценувала или ги премолчувала многу појави кои придонесувале за прогресивните општествени движења во историјата на српскиот народ, па и давале свој печат на одделни негови фази. Тоа во потполност важи и за културните добра, за уметничкото и за уметвеното создавање.

Со соборувањето на буржоазијата од власта не исчезнала и буржоаската идеологија и нејзините наслојки во свеста на луѓето, бидејќи и општествената основа кога ќе се промени, свеста на старото општество уште долго останува.

Иако класната борба за основа има други прашања — идејната битка се пренесува и на подрачјето на односите спрема историјата — антисоцијалистичките сили изобилно се користат со настаните во минатото поради своите сегашни цели.

Од сите тие три причини — поврзани помеѓу себе — потребите минатото да се погледне од нивото на денешната наука, од аголот на револуционерните промени и сознанија и од потребата на идејната борба во овој момент, ова прашање постана многу важно. Во објективните движења можат да се најдат причините за одреденото заостанување во обработката на овие прашања. Не се работи само за организација на научната работа, најмалку се во прашање нашите научни работници во историјата — ова прашање денес, говорејќи малку упростоено е составен дел на борбата за самоуправните односи.

Традиционализмот — идеологија на заостаната свест

Веднаш да кажам дека ние не сме и не можеме да бидеме против традицијата — луѓето на „вистинската историја“, како што вели Маркс, под околностите кои сами не ги избрале, туку кои непосредно ги наследиле. Но сме против традиционализмот, за јасно научно идејно разграничување помеѓу традиционализмот и оние историски и културни традиции на еден народ кои на современите генерации треба да им бидат потпирка во крчењето и осветлувањето на патиштата на општествениот напредок.

Традиционализмот, ако не е свесна политичка и идејна злоупотреба за други цели и не е друго освен идеологија на заостанатата свест, идеен израз на постојаниот притисок на општествената пракса и на свеста на луѓето од страна на оние реални материјални и општествени фактори кои се јавуваат како преживеан остаток (во историска смисла) на надминатите општествени

состојби, со еден збор како бреме на минатото, подалеку или поблиску, што не ја менува неговата реакционерна сила. Поединецот може да се однесува спрема минатото како со „своја покуќнина“, со свој личен предмет, но тие гледишта не можат да се наметнат на општеството кое има свои цели. Вук Караџиќ сметал дека треба да каже дека „беден и жалосен би бил овој свет, ако сите луѓе се онакви какви што биле нивните постари...“

Денес живеат, како важечки, сфаќањата кои во научното испитување и во идејната борба се отфрлени или надминати, па сепак ги читаме во фељтоните на нашиот печат, во разни написи и книги.

Митот на светосавјето го создал пред војната Николај Велимировиќ за потребите на мрачните цели на љотиќевскиот фашистички покрет. Преобразен, тој живее и денес и не се работи воопшто за заслугите на првиот српски архиепископ туку за желбата на митотворците за себе и за својата политика да прибават вредност прикажувајќи се на неговите следбеници. И тоа денес кога учениците во средните училишта многу подлабоко ја сфаќаат суштината на феудалните односи отколку најумните глави на она време.

Деценијата на владеењето на крал Петар I на почетокот на овој век живее во свеста на многу луѓе — уште и денес тоа е мислење што владее — како деценија на демократијата, на политичката слобода, на економската благосостојба, на националната политички владеечка класа. Всушност, се повторува она што тогаш го зборуваа претставниците на владеечката класа — дека Србија била „рај за сиромашниот човек“. Но за тоа дека тоа беше време на една свирепа експлоатација на работничката класа, на економското пропаѓање и раслојување на селанството, дека буржоаските партии манипулирале со селските маси и со нивните изборни права, дека во Србија помеѓу себе се бореле една династија, една партија и една група офицери, а дека сите заедно во политиката на Србија ги вградувале интересите на српската буржоазија, дека работниците се убивани во фабриките и на железничките пруги (ова понекогаш во свечани прилики го повторуваме), дека здрави луѓе се испраќани во лудници — сè тоа се заборава. Се заборава таа друга и вистинска страна на работите, сè за да ни изгледа минатото „посветло и поубаво“. Притоа во создавањето на модерното работничко движење во Србија на почетокот на овој век не се гледа зачетокот на она што ќе дојде до израз во создавањето на КПЈ и така силно ќе проговори во револуцијата, не се гледа негацијата на еден поредок (систем) кој почнал да се спушта наудолу пред да дојде до првот, туку неговото значење се мери со пребројувањето на пратениците во кралевско-буржоаскиот парламент. Тука се очигледно двата дијаметриски спротивни односи спрема минатото.

Или односот спрема војните од 1912 до 1913 година. Балканските војни вистина беа војни против феудална Турција, за ослободување на делови од Србија од турското ропство, за искоренување на феудализмот од балканското тло, но тоа беше и војна во која балканските монархии, водени истовремено и од своите завојувачки цели, се договорија да ја поделат Македонија, да ја прегазат Албанија, на крајот за да се поколат меѓусебе околу пленот, вовлекувајќи го народот во крвопролитие. Одејќи низ Овче Поле како војник, Димитрие Туцовиќ во својот бележник запишал: „Ах, буржоазно, да ти е криво владеењето, кога ќе ни дадеш за него сметка!“ А денес има луѓе кои претендираат политички да се сериозни, а размислуваат во категории: „А што би било да не би било“.

Или војната од 1914—1918. Таа значеше херојска борба на српските селани за својата независност, одбрана од наездата на австроунгарскиот и германскиот империјализам. Тоа е трагедија на еден народ во која тој изгубил една четвртина од населението, калварија на повлекувањето на народот и војската од земјата, длабоко што се наталожи во душата на српскиот народ. Таа војна е пораз на Австроунгарија, враќање на преживеаните српски војници во своите домови, ослободување на Србија. Но ние не велíme и денес треба храброст и да се каже она што тогаш пишувал Душан Поповиќ — да го парафразирам — дека е тоа една крвава империјалистичка војна, дека едната страна, вовлекувајќи ги малите народи (Србија и Белгија) во својата игра и залажувајќи ја сопствената работничка класа, ја искористила судбината на тие мали народи кои лрвгата војувачка страна ги прегазила; дека српските војници за сметка на своите сојузници го понеле најголемиот товар на пробивот на Солунскиот фронт, но и по замислата на српската влада по војната нејзините позиции да бидат посилни; по крахот на Антантата, тие исти војници и нивните синови оружјето добиено од сојузниците скапо и со високи камати да го платат — сè со благодарност за сојузничката и пријателската помош.

Денес е така: се изедначуваат две војни — прво, бидејќи се војни, потоа бидејќи се светски, потоа бидејќи и распоредот на европските сили во нив е сличен за да се заборава таква „ситница“ дека во оваа втора војна народите на Југославија ги расчистија своите сметки со буржоазијата — дека ја изведоа социјалистичката револуција. Од сето тоа е направен мит во кој не смее да се гиба.

Или митот и легендата за Косово. Таа легенда ја создал народот поробен од османското царство, таа му служела за запазување на својот народен идентитет и била поттик за борба; во народната поезија и творештвото тој не ја гледал на прво место уметничката убавина на своето творештво и изразот на својот дух. За луѓето од тоа време гуслето било исто што и оружјето

и воениот извик. Денес ние тоа го гледаме поинаку, вреднуваме поинаку, се однесуваме поинаку отколку што се однесувале луѓето во време на српското востание, во тоа творештво гледаме уметничка убавина и особен израз на народниот дух.

За Цвијиќ и за Јовановиќ

Науката ја оценува науката и никогаш не би се осмелил да земам врз себе да го оценувам она што е надвор од политиката. Сигурно е дека Цвијиќ е една од најголемите глави во Србија во природните науки. Голем е неговиот придонес во антрополошките испитувања. Но, уважувајќи ја неговата личност, треба да се каже и тоа дека неговите социолошки работи се проникнати со моментните интереси на неговото време и дека биле под нивото на тогашната наука, а дека некои ставови, како оние за динарскиот тип, послужиле за крајно реакционерни цели. За да е сè убаво и свечено ние некритички се однесуваме спрема овие работи.

Нашата историографија уште не го разграничила придонесот на Руварац и на Стојан Новаковиќ, историската наука од обработката на историјата на Србија од 19 век од Слободан Јовановиќ по кого историјата на 19 век е историја на дворските лувкавства, на странските подвали и израз на карактерните особини на одделни луѓе кои се нашле во политичките збиднувања. Со еден збор, односот спрема минатото не е само работа на научното испитување туку е општествен и идеен однос. Традиционалистичкото и националистичкото повикување на минатото се прави всушност поради целите на сегашноста и иднината. Тука е и суштината на прашањето: традиционализмот е остаток на долго формираните гледишта на буржоаската идеологија, но тој денес сè повеќе се јавува како израз на идејната и политичката потреба на националистичките групи и средини кои во името на тоа „своє“ минато го непираат или потценуваат минатото на другите или врз основа на минатото ги засновуваат своите посебни права, а всушност се борат против социјализмот на својот народ, во својата република.

Отвореноста спрема другите народи

Критичкото осветлување и негувањето на прогресивните традиции на својот народ и својата култура еден е од предусловите за отворањето спрема придобивките на другите народи и култури. Таа отвореност е прв знак за културната зрелост на една

средина. Од друга страна, со парохијалното затворање би пресушиле изворите за понатамошниот развој на културата, како и самото чување и развивање на културните посебности.

На денешните генерации — на работничката класа и на комунистите — во борбата за самоуправните односи не им се потребни митовите од минатото. Тие ни од својата револуција не прават мит. Сме заинтересирани за што понаучно осветлување на минатото за да можеме од него вистински да го присвоиме, како своја култура, сè она што е позитивно и прогресивно.

Во која мера историјата како учителка на животот може да биде бавна, но останува фактот дека луѓето ги решавале токму оние задачи кои историјата ги поставила пред нив. Борците за новото можат да се инспирираат со она што е вредно во историјата на нивниот народ, но и во историјата на другите народи. Сигурно дека во масовниот одзив на српските селани на позивот на КП на востание во 1941 г. имало елементи на борбена традиција и победата над Германците во минатата војна. Таа традиција секако им била поблиска од онаа во 1804 година. Така и може да се разбере дека на нас, комунистите, пред војната ни биле поблиски јунаците на Степњаков во „Подземната Русија“ и борците на работничките класи во другите земји отколку легендарниот лик на Старецот Вујадин. Во таа смисла младата генерација денес, ако биде во положба да ја брани земјата, спремајќи се за тоа да има пример во историјата на својот народ, ќе ѝ биде пред очи херојското дигање на целиот народ, на сите народи на Југославија во Револуцијата, но и борбата на народот на Виетнам, како и на другите народи кои денес се борат за своја слобода и независност. А тоа значи дека, разграничувајќи се со национализмот, ние во исто време ги истакнуваме сите позитивни вредности и придобивки и на нашиот и на другите народи.

(Препечатено од „НИН“, Београд, бр. 1153 од 11. II. 1973 год.).